

Eesti Postimehes 1871. aastal avaldatud arvamustlugu ja kirjad väljarändamise kohta. Väljarändamine Lõuna-Eestist Kaukaasiasse. Põhja-Kaukaasia. Stavropol. Väljarändajad Põltsamaa khk Pajusi ja Tapiku vallast (1869–1871), Pilstvere khk Adavere vallast ja Imavere vallast. Väljarändamiseks valmis- tumine Põltsamaa kihelkonnas. Väljarändamise põhjused. Tagasitulnud välja- rändajad ja nende teated. Väljarändajad Pihkva kubermangus. Professor Dölleni kiri Harkovist. Kaukaasiast häda sunnil Ukrainasse tulnud eesti välja- rändajad. Haigused. Digiteeris A. Aule. Kirjaviis muutmata.

Eesti Postimees (nr. 20), 19. mai 1871, lk. 115

Tartust. Väljarändajad. Nago mõnne aja eest ööldud: „väljarändamise tõbbi näitab kül wähe soikus ollewad, agga kes teab, mis meelt kurred towad;” nõnda on ka sündinud. Selle ku 3. ja 4. päwal olleme siin wanna enne nähtud asja wallusa süddamega jälle näinud, agga ei middagi parrata wõinud. Pitkad rongid walgeid kongisi tullid Põltsama poolt Tarto pole, nago enne Pernus ellades sedda kewwade ranna ajal harjund ollime näggema. Agga Tartus Emmajõe kaldal Tara tammikus ei olle jo mitte räime randa, kuhhu need wankrirongid siis tõttasid? Jummal parrako, kui nemmad jõggesid, mäggesid ja linnasi otsiwad, siis ei olle need muud, kui *Kuba jõggi, Kaukasuse mäed ja Stawropoli lin*, sest need õnnetumad walgekongimehhed ollid Põltsama poolt väljarändajad, kes omma õnnetust õnneks piddawad ja kellegi juttu ei kule egga nõu ei wõtta! Kõik, mis sa nendega rägid, on mahhawissatud, sest nem- mad ei tahha middagi kuulda, waid agga eddasi rändada. Nemmad on enneste melest kõik õnneteed kõndimas ja igga meest, kes neid kelab, olgo temma ka kes teab kui südda Eestlane, se peab siis ikka mõnni palgatud esi- taja ning õnnerikkuja ollema, kedda neile põigeti ettesadetud; paljo ennam lähhäb neile süddamesse, kui kegi hirwitades ütleb: „Minge peale, lambapead, eest ärra, et mõistlikuma innimestele rohkem rumi jääks!” Kui sähhärdune armota jut ka muud ei te, siis wihhastab neid ommeti, agga mis on sest kasso? Ei mingisuggust, sepärrast ei olle meie sedda ka mitte teinud, waid nende waewa süddamest kahhetsenud, mis agga nisamma wähe awwitas, sest nemmad teadsiwad Kaukasuse õnnest paljo parrem juttustada, kui kegi mu meie maal. Kubermango wallitsuse kulutus, et Kaukasuses senna rändajatele ennam maad ei anta — kõik walle ja pettus; õppetaja Dolli maenitsuse kirjad, et kegi mehel õnnetuse sisse ei joseks — neid ei olla õppetaja Doll ial kirjuta- nud, — waid need olla siinsammas wabritsetud walle, ehk nende kaddedus, kes enne väljarändanud ja nüüd ei salli, et teised järrele tulleksid, nende õn- nest osawõtma; taggasi tulnud Eestlaste maenitsused, kes ka täie kõhho, terwehilpude ja walge kongiga väljarändanud ja pärrast, narrud kaelas ja sandikep käes, taggasi tulnud — ei aita ka middagi, sest need olla seal mõnda kelmust ja koerust teinud, laisad olnud, ehk muud sellesarnast wõereti asja ja olla selle eest, nago Adam ja Ewa, paradisist wäljaetud. üttelge nüüd isse, luggejad, kas nisuggustele hea nõu ja maenitsus weel middagi aitab? Mitte

ennam kui hannid peale wet wiskada, kellest ta märjaks ei sa. Kõik kahhetsemine ei ole nende silmas muud midagi, kui kaetsemine.

Omna walda ja kihhelkonda nimmetasid nad pool wäggise, nago kardaksid sealt keddagit weel Warao wisil taggaajama tulles. Nende seas ööldi ka 2 koolmeistrit olles, agga nendega ei olnud meil wõimalik juttule sada, näitsid nago melega kõrwale hoidwad.

Süddame walluga jätsime neid Jummalaga. Et neid rist ja hädda jubba tee peal ja Kaukasuses otas, ei näitnud wennad teadwad ega uskuwad. Andko Jummal, agga — agga! — —

Üks osa ööldi neist Pajuse wallast olles, kust teised, ei olnud meil wõimalik teada sada. Agga tänno wäärt assi olleks, kui mõnni sealt poolt selgemaid sõnnumid annaks, nõndasamma ei olnud meil ka wõimalik teada sada, kui palju neid olli; ööldi kül 400 hinge agga ei tea kas tõssi.

Halle luggu ja teeb süddame wägga raskeks! —

Eesti Postimees (nr. 23), 9. juuni 1871, lk. 132

Willandi maakonnast. *Wäljarändajatest.* Teie teate jo, mis meie Põltsamaa poolt teekäiatest Nr. 20 olleme juttustanud. Olli halle ja jõlle kuulda. Nõu wõtta nemad ei tahtnud, muud kuid rändasid agga eddasi. Meie ollime lõpetuses ka pallunud, et kes nende koddusest loust ja ellokohhast midagi teab, sedda meile ka teataks. Meie palwe on kuulnud ja meile Põltsamaa poolt kirri tulnud, mis nõnda käib:

„Eesti Postimehe” 20. numbris luggesin ma wäljarändajatest Pajuse, Tappiko wallast Põltsamaa kihhelkonnast.

„Kõige rohkem oli wäljarändamine Pajuse wallast. Mis neid seks kihhutanud, tahhan ma sulle, Postimees, ni palju kui isse tean, hea melega teada anda. Meie ümbertkaudo läksid esmalt 1869 Immawerre ja Addawerre wallast rohkeste rahwast Kaukasiamaaale ja muiale Wennemaale wälja. Kui kirjad sealt taggasi tullid, ollid nad ennast kitust täis, et wäljarändajate kässi hästi käia. Kas need sõnnumed tõssi ehk walle ollid, selle üle ei tea egga taha ma otsust anda, agga wõimalik on jo, et eelminnijatel iggaw olli ja sowisid, et teisi weel järrele lähhäks.

„Kewwade 1870 rändasid Pajuse wallast umbes 40 hinge Kaukasiamaaale, nende seas ka koolmeistri wäimees. Koolmeistri tütre kirjad Kaukasiast ja temma sõnna, mis siin naabrite hulgas palju maksis, on tännawust suurt wäljarändamist sünnitanud. Kuida wallakirjutaja teadis kõnnelda, olla neid Pajuse ja Tappiko wallast üksi peale 200 hinge omna teed läinud, nende seas suur ossa üsna jõukaid inimesi.

„Pajuse wallast on 12 perremeest, koolmeister ja wäljawaht ärraläinud; teised ollid popsid ja wallalised inimessed.

„Perremehhed on mõisa loaga ommad kontrahtid teistele, ossast Willandi poolt meestele ärramünud ja eestullewa 3 aasta pealt, mis kontrahtid weel käiwad, head summad rahha sanud, mõned kunni 200 rubl. omma kohha pealt. Kuida ma siin tean, on Pajuse wallas rent maddalam, kui muial ümberkaudse mõisades, läbbistiko 6 rubl. taalri pealt.

„Meie olleme aastal 1845 ja pärrast sedda, kui wäljarändamine Samaramaale ni pallawalt käes olli, ärranäinud, et midda ennam mõisnikud rahwast püüdsid taggasi hoida, sedda hullem nad umbussaldes ehk kiuste pärrast õnnetuse sisse jooksid, sepärrast on ka Pajuse mõisawalitsus se kord üsna waggusi jänud ja ni paljo neile agga üttelnud, et kui Kaukasuses tõeste ni hea olleks, kui nemmad kiitwad, siis olleksid sure põllupiddajad jubba ammo senna läinud. (Ja miks ei lähhä Wennerahwas, kellel keel suus ja kes paljo lähhedamal ellawad, hulga kaupa isse Kaukasiamaaale ellama ja sedda õnne maitsma, mis meie wäljarändajad sealt sama tõttawad? Agga — se'ep se on, meie rändajad püüdwad uddo sees ojuda ja käggo kukkumise järrele joosta!

„Minna ütlen ka, mingo peale, kes tahhab, agga wägga sowitaw olleks, et neid enne mitte minnema ei lasta, kunni nemmad tunnistust tonud, et neid seal hingekirja wasto on wõetud. Kodduse koggokondadele tulleb muido raske kullu ja korm kaela. Jubba wiimse nekruti loosimise ajal pudusid siin ümberkaudo paljo nori mehhi, kes passide peal Wennemaal ümberrändawad ja kelle eest mõistlikud, laitmata inimessed, kes koeo jänud, soldatiks peawad minnema, mis üsna wõereti on.

„Popsid ja wällised inimessed rändawad ossast sepärrast wälja, et talloperremehhed neile ennam ni paljo maad ei anna, kui enne, s.o. perremehhed on arro sanud, mis maa wäärt on ja andwad üksi neile popsidele maad, kes nende jures ellawad ja nende jures tööd tewad.

„Sedda peab tõeste sammuks eddasi tunnistama, kui perremehhed mitte ennam ei salli, et nende põllorammo raisatud saab, tõine poolt ei olle kül ka mitte salgada, et sähhärdused wallalised inimessed, kes kui müri- ehk maatölised ühhest kohhast tõise käiwad, omma tarwilist lojukse põhko peawad ostma; on nemmad agga hoolsad ja tublid töömehhed, siis ei olle neil ka talwege töö ega tenistuse pudu, sest teggial on tööd ja maggajal und, ja nemmad wõiksid omma tarwilist üllespiddamist ikka leida. Kes agga tubli tööga omma pead ei tahha toita ja ilma tööta maad ei jõua rentida egga osta, se wõib kõik maailma nurgad läbbi käia, temma ei leia kuskilt, mis ta otsib, ehk ta peab Pariislaste wisil meleta ellama ja sedda ruttem — surrema” . . .

Nõnda kaugele ullatas Põltsamaa kirri. Kirjasaatja ellas wäljarändajatega ühhes kihhelkonnas ja on neid wissist parrem tunnud, kui meie siin mödaminnes Tarto turrul. Wallawalitsused agga peawad seaduslikul teel katsuma nõu ja abbi otsida, et need, kes sia ellama jäwad, wäljarändamise pärrast mitte raske kullu ja maksude alla ei langeksid, kui pärrast omma koorma kõrwas

ilmsüta weel teiste koormat peawad kandma. Kes wäljarändawad, peawad seal hinge kirjas ollema, kuhhu nad lähwad.

Eesti Postimees (nr. 38), 22. september 1871, lk. 222–223

Willandi maakonnast. *Põltsamalt.* Sealt poolt kirjutab meile jälle üks sõbber wäljarändajatest mõnne sõnna ja rägib seal jures ka nattuke isseenesest.

„Minna ollen, ütleb temma, „waese popsi laps, kes mitte rosilillede peal ei olle sündinud egga ülleskaswanud. Kuni 20. aastani ollen ma omma issa kõrwas puseppa tööga ennast ellatanud. Pärrast piddin wõera leiba söma, mis ikka nattuke karre on, agga sain läbbi ja oldi minnoga rahhul; siiski 8 aasta pär-rast olin nattuke kannatamata ja läksin teise leiwawannema ette, kus nüüd ka jubba 19 aastat ollen ärraellanud ja saiad ei olle mulle kohhegil ilma tööta suhhu saddunud. Tihti sunnib wanna südda, kui mõni tenistuse pääw nattuke pallawam on kui teine, mind ka kord senna, kord tenna jooksuma ja parremat põlwe otsima, agga Jummal on aitnud tännini wasto panna ja paigale jäda. — Need paar sõnna ollen ma siin Kaukasia wäljarändajate pärrast räkinud. Ma ollen paljo kuulnud, et Saksad wallekirjad tehha nende keelmiseks ja „Postimees” ka nende nõus paljo sõnnadega neid püda siin maal taggasi hoida. (!!)

Minna tean ammo, et se tühhi ja walle mõtte on ja ollen seks minnewa ku lõppetusel Põltsama postimaja jures jälle uut tunnistust sanud. Meie posti-mehhega ühhes tulli Tarto poolt üks Addawerre wäljarändaja, kes poolteist aastat kadund olli, omma naese ja 8-aastase tütrega Kaukasiamaal taggasi. Selle naesterahwaga olin minna norel põlwel ühes teninud ning ta tundis mind warsi jälle ärra, ja räkis mulle nüüd pitkalt ja laialt kõik sedda willetsust ja waewa, mis nemmad minnes ja tulles, kui ka seal olles piddanud näggema ja kannatama. Pajuse meestest ja koolmeistrist, kes suistepühhil siit wälja-rändasid, teadis temma ka kõnnelda. Koolmeistri himmo olla ammo täis ja tahta taggasi tulla, nõndasamma ka mitmed muud, kui agga seks tarwilist jõudo olleks, mis ennamiste kõigil pudub. Temma omma mehhega ellanud 380 wersta lähhemast massina teest kaugel ja 70 rubla olla neil massina peal ärrakullunud, isse weel, mis nad worimeestele maksnud. Naene olla kõik 1½ aastat külmatõbbe põddenud ja laps tännawo ka seddasamma hädda sanud. Kes wõida meie innimestest seal mättakopas ellada, kus heinad laeks peale on, mis tuul tihti pealt ärrawiskab. Puud egga kiwwi ei olla seal leida ja talwe peawad tublid rided ümber ollema. Heinatullega piddanud nemmad küpsetama ja keetma, ja kui weskile lähhäwad, peawad 8—10 meest kasas olema, muidu risuwad Kalmukid ehk Kirgisid seddamaid puhtaks. Kassakatel olla seal laud majad ellada, ja olla isse ka lahked ja head innimesed, kes neile nõu anda, jälle Eestimaale taggasi tulla, agga Kalmukid ja Kirgisid wõtta, mis näppo putub, olgo heaga ehk kurjaga; ka neil olla üks hobbune ärrawarras-tud. Ussa olla seal wägga paljo ja mitte pu rago, kellega neid ärra hirmutaks. Päike olla suwwel ni pallaw, et paljast ihho otsego põlletada. Temma mees olla allati kahhetsenud, et temma, kui Pajuse mõisa monakas, parrem käppuli

maas olleks piddand tenima, kui senna väljarändama. Seal ei olla kirrikut egga koli, ei õiget wet jua egga haljast oksa kuskil päwawarjuks; peale sedda ei oska keelt egga tea kohhut otsida, kui liga tehakse j. n. e. Mul tükkis üsna wessi silma waese mehhe peale wadates, kui weikese halli koddanikude wasto sõddis, kedda temma rided täis ollid, nago holetumast harritud linna-kolge luid. Se olli temma väljarändamise tasso ja mällestus. — Annaks Jummal, et meie innimesed ükskord ärramõistaksid, kuidas kegi enne kuhhugi wälja ei pea rändama, kui tal teada on, kuhhu ta lähhäb ja mis tal seal eest leida on. Tead sa kohhegil head ja wõid sedda kätte sada, kes sind kelab, wõtta! agga ärra jookse, waeneloom, uisapäisa wihma käest räästa alla, kus weel ennam märjaks saad.”

P. M.

Praego, kui meie sedda Põltsama kirja lõppetasime, tulli üks Eestimees K., kes jubba 8 aastat Pihkwa kubermangus teine pool Obotski linna mõisarentnik on, meie tuppa ja kõnneles peale mu asjade ka meie väljarändajatest, kelle te ennamist kõigil üle Obotski linna peab käima ja temma nendega saggedaste kokko sama. Agga temma ei teadnud neist mitte palju head kõnnelda, waid tunnistas neid rahwaks, kellest Baltimaal middagi kahjo ei olle, kui nad sealt kaugele ärralähwad, sest need olla ennamiste innimesed, kes kohhegil maal õnnelikuks ei wõi sada, sest et nemmad õnnelikud ei taha egga mõista olla. Kord olla sealt Kõo mehhed omma endist ello kohta kirrudes ja kaebades läbbi käinud, kus kegi ellada egga peatoidust leida ei olle wõinud. Üks wenne kotoherra Obotskis olla sedda kuulnud ja tahtnud neid töösse wõtta, pri sögi, korteri ja 60 kopp. päwas palka anda. Rentnik K. olla kotoherra sowimise peale isse neile 10 wersta kiwwitee peale järrel sõitnud ja sedda kaupa pakkunud. Agga ota senni! Mehhed olnud omma passide peale taskus ni torredad, nago seisaks nende jauks iggal pool wilja salwed ja rahha kukrud lahti, küssinud 1 rubl. 25 kopp. päwas ja pri söök, siis ehk tulleksid mõnneks ajaks töösse. Muidogi lasti neid eddasi jooksta ja omma head otsida, mis nad agga nisugguse melega kuskilt ei wõinud leida. — Üleültse ei tea K. neist Eestlastest, kes ka lähhemale Pihkwa kubermango sia ja senna väljarändanud, mitte palju head kita. Ossast jäda mehhed kül tubliks töömehheks ja sada seal ka eddasi, ossast agga jäda mitmed lõdwaks, ja et nemmad odatud paradisi eest ep olle leidnud, sada mitmed wina orjaks ja seläbbi weel palju willetsamaks, kui nad koddomail ialgi olnud. Temma panneb wägga immeks, et ka nisuggused wäljarändajad, kellel middagi taskus on, ja põllotöö jure tahtwad jäda, ni ilmteadmata kaugele püüdwad rändada, kui ommeti palju lähhema kubermangudes paraja hinna eest maad küllalt rentida ehk osta on.

Eesti Postimees (nr. 45), 10. november 1871, lk. 263
--

Tartust. Väljarändajatest. Meie olleme neist enamist õnnetumast rahvast sagedaste rakinud, mittokord ka ilmaasjata, sest et sedda ei ustud egga kuuldud, ka siis mitte, kui üks ossa õnnetumaid jälle koddomaile taggasi jõudis ja omma suga kõigest waewast kõnneles, mis neil tee peal ja seal, kus õnne otsisid, kanda olnud, — sellegipärrast ei wõi kegi innime wait olla, kui ta ni halledaid asjo kuuleb ja näeb, ja sepärrast peame ka meie ikka jälle räkima. Sekord tahhame agga üht kirjandiko isse räkida lasta, mis pari näddala eest Harkowi linnast Tarto tulli ja siin lahkel wisil meile eestikele ümber panna ja ärratrükkida on antud.

Herra Dr. Pank siin Tartus ütleb: Prohwessor Döllen kirjutab mulle 12. Oktobril 1871 Harkowi linnast nõnda:

„Minnewa laupäwal (9. Oktobril) jõudis üks 15-aastane poisike hobbuse ja wankriga seia linna. Pitka otsimise järrele sõitis ta wimaks õppetaja howi. Wankrest käis ni kange hais wälja, et waewalt liggi wõis minna. Pois ei mõistnud muud kui eestikeelt ja tuikus jalge peal, kui tedda wankre pealt mahha awwitadi, sest et ta üksi mitte enam mahha ei jõudnud tulla. Et nüüd õppetaja howi peal üks proua ellas, kes eestikeelt mõistab, siis saime küssimisse läbbi ni palju teada. Paljo eesti tallo perrekondasi on minnewa aasta Kaukasimaale wäljarändanud, nende kässi on seal agga ni pahhaste käinud, et paljo neist jälle koddomaale taggasi minna tahtsid. Üks neist olli ka sellennatse wankre perremees, kes, kuidas ta poeg ütles, praego wankris haige olla. Wankris leiti üht surnud naist, kes jubba kolme päwa eest hinge heitnud ja kelle surnokehha istukil kangeks olli jänud, pealegi nõnda ühhe poisikese jalge peal seisis, et se ennast mitte lahti ei wõinud tehha ja temma jallad nago klaas ollid üllespaistetanud. Peale nende kahhe ollid weel kaks last wankris ja surnuks haige issa, kes ka essimisel wõi teisel päwal, kui seia olli jõudnud, ärrasurri. Pudust ei olle need waesed innimesed kannatanud, ka ei olle nemmad mitte ni kehwad olnud, sest wankris leiti wägga head asjad ning ka toito (suitsetud lihha ja leiba); agga mõllemata wannematel olli jubba Kaukasuse tõbbi külges olnud, kelle käes nüüd ka kõik nende lapsed, kui ma mitte ei ekssi, maas on, nõnda et üks neist jubba eile ülle antud. Teadopärrast tehakse siin kõik mis wähe wõimalik on, neid waesid awwitada, agga wist olleks hea, kui nisuggused asjad teie jures tallorahwale tutwaks saaksid, et nende wäljarändamise lust Wennemaale ükskord ärralähhäks, kuhhu neid walle ettepegeldamiste läbbi awwateledakse.

Tartus 26. Oktobril 1871.

Dr. Panck.”